

Lactantius om Diocletians kristenforfølgelser

5 *Lactantius (ca. 250-325) var retoriker, forfatter og kristen teolog. I sine skrifter forsvarede Lactantius den kristne tro. I værket "Om forfølgernes død" (De mortibus persecutorum) beretter Lactantius om en række forfølgelser af kristne igangsat af romerske kejsere. Med dette skrift ville Lactantius vise, at disse kejsere alle var tyranniske og led en grusom død.*

10 Diocletian¹ var snild til at opfinde forbrydelser og udtænke misgerninger, og da han ødelagde alt, kunne han heller ikke holde sine hænder fra Gud. [...] Men anledningen til hans forfølgelser skal jeg nu skildre.

Under et ophold i Orienten foretog han engang kvægofringer og tog varsler af dyrenes lever, idet han i sin frygtsomhed var en ivrig udforsker af fremtiden. Da var der nogle af hans tjenere, som kendte Herren, der gjorde det udødelige tegn for deres pande,² da de overværede hans ofring; derved blev dæmonerne jaget på flugt og handlingen forstyrret. Haruspexerne³ kom i 15 forlegenhed og kunne ikke finde de sædvanlige tegn i indvoldene, og de gentog da ofringen, som om varslerne havde været ugunstige. Men hver gang dyrene blev ofret, viste de intet, indtil haruspexernes velkendte leder Tages enten fattede mistanke eller så, hvad der foregik, og sagde, at ofringerne ikke gav noget svar, fordi profane mennesker deltog i de hellige handlinger. Da blev Diocletian rasende og befalede, at ikke blot de, som gik til hænde ved ofringerne, men 20 alle, som var i paladset, skulle ofre, og hvis de nægtede, skulle de have pisk. Han skrev også til militærcheferne, at soldaterne skulle tvinges til de skændige ofringer, for at de, som ikke adlød, kunne løses af tjenesten. Så langt gik hans raseri og vrede, og mere gjorde han ikke mod Guds lov og religion. Men nogen tid senere kom han til Bithynien⁴ for at tilbringe vinteren der, og samme sted ankom Cæsar Galerius⁵ optændt af forbrydelse for at påvirke den svage olding, der 25 allerede selv havde taget det første skridt, til forfølgelse af de kristne. Jeg har erfaret, at årsagen til denne galskab var følgende.

Hans [Galerius'] moder dyrkede bjergenes guder, og da hun var en temmelig overtroisk kvinde, holdt hun næsten daglig offermåltider, hvortil hun inviterede naboerne. De kristne holdt sig borte, og medens hun festede med hedningerne, tilbragte de tiden med bøn og faste. Derover 30 fattede hun had til dem og ophidsede med kvindelig klage sin ikke mindre overtroiske søn til at udrydde disse mennesker. Derfor holdt han hele vinteren en rådslagning med Diocletian, som ingen fik adgang til, og som alle troede drejede sig om vigtige statsanliggender. Den gamle kejser holdt længe stand mod hans rasen og påviste, hvor farligt det var at bringe ufred i hele verden og udgyde manges blod; de plejede at gå i døden frivilligt, sagde han, det var tilstrækkeligt 35 at forbyde hoffolkene og soldaterne den religion. Men han kunne ikke afbøde den hidsige mands galskab og ville derfor høre sine venners råd. Thi så stor var hans slethed, at når han havde besluttet at gøre noget godt, så iværksatte han det uden at søge råd for selv at få ros;

¹ *Diocletian*: Romersk kejser (med titel af Augustus) 285-305. Desuden blev riget styret af Diocletians medkejser Maximian (286-305) samt fra 293 de to underkejsere (med titel Cæsar) Galerius og Constantius Chlorus.

² Der hentydes til kristne, der skulle have gjort korsets beskyttende tegn under overværelsen af de hedenske ritualer.

³ *Haruspexer*: Særlige romerske præster der tydede offerdyrenes indvolde for derved at finde varsler og tegn.

⁴ *Bithynien*: Område i det nordvestlige Anatolien.

⁵ *Cæsar Galerius*: Underkejsere (med titel Cæsar) fra 293 til 305. Herefter kejser til 311.

men når det var noget ondt, og han vidste, at det ville vække kritik, indkaldte han mange til sit råd, for at man kunne give andre skylden for, hvad han selv havde bestemt. Der blev da samlet nogle få civile og militære, som blev adspurgt efter rang. Nogle, som selv hadede de kristne, foreslog, at de skulle udryddes som fjender af guderne og modstandere af statsreligionerne; og de, der havde en anden opfattelse, gennemskuede Galerius' beslutning og sluttede sig hertil enten af frygt eller for at tækkes ham. End ikke det kunne bevæge kejseren til at give sit samtykke, men han besluttede at rådspørge guderne og sendte en haruspex til den milesiske Apollon.⁶ Denne svarede som en fjende af den guddommelige religion. Således blev han ombestemt, og skønt han nu ikke kunne modstå såvel sine venner og Cæsar [Galerius] som Apollon, søgte han dog at fastholde den indskrænkning, at det skulle foregå uden blodsudgydelse, selv om Galerius ville lade dem, der nægtede at ofre, brænde levende.

Da man skulle finde en passende heldig og velegnet dag til at iværksætte planen, traf valget på Terminaliefesten den 23. februar,⁷ der mentes at skulle blive vor religions sidste termin. "Det var en jammerens dag, som bragte fortræd i sit følge"⁸ — både for dem selv og for hele verden. Da denne dag oprandt i Diocletians 8. og den ældre Maximians⁹ 7. konsulat (303), kom præfekten pludselig ved daggry ledsaget af officerer og finansembedsmænd til kirken;¹⁰ dørene blev sprængt, og man spurgte efter Guds billede; de skrifter man fandt, blev brændt, og alle fik lov at røve og plyndre under stor forvirring og tumult. Kejserne, som overværede det — thi den højtliggende kirke kunne ses fra paladset — skændtes længe, om der skulle sættes ild på. Diocletians opfattelse sejrede dog, idet han frygtede, at en stor brand ville lægge en del af byen i aske, da der lå mange store huse rundt om på alle sider. Prætorianerne rykkede derfor frem i angrebsorden med økser og andet værktøj, angreb det som bekendt ganske høje tempel fra alle sider og jævnedes det på få timer med jorden.

Dagen efter blev der offentliggjort et edikt, som fastslog, at mennesker af vor religion skulle udelukkes fra enhver rang og embede; de skulle kunne underkastes tortur, uanset hvilken stand og grad de tilhørte; enhver retssag mod dem skulle have gyldighed, men selv måtte de ikke anlægge sag for uret, utugt eller tyveri; kort sagt, de skulle miste frihed og mæle.¹¹ Der var en, der — ganske vist med urette, men meget modigt — rev ediktet ned og sønderrev det, idet han spottende sagde, at det var en bekendtgørelse om goternes og sarmaternes sejr. Han blev straks ført bort og ikke blot pint, men lovformeligt stegt og døde med et beundringsværdigt tålmod.

Men Cæsar Galerius var ikke tilfreds med ediktets indhold og belavede sig på at anfælde Diocletian fra en anden kant. For at få ham til at gå ind på forslaget om en virkelig grusom forfølgelse lod han sine hemmelige hjælpere sætte ild på paladset, og da en del af det var gået op i luer, skød man skylden på de kristne som statens formodede fjender, og sammen med paladsbranden antændtes der således et umådeligt had til de kristne. De skulle have dannet en sammensværgelse med hoffets eunukker om at myrde de to kejsere, der med nød og næppe havde

⁶ *Den milesiske Apollon*: Guden Apollon opfattes som en orakelgud. Indbyggerne i byen Milet på Anatoliens vestkyst havde opført en orakelhelligdom i byen Didyma, hvortil mange valfartede for at udbede sig orakelsvar fra guden.

⁷ Gammel romersk fest til ære for guden Terminus.

⁸ Vergil *Aeniden* 4.169f.

⁹ *Den ældre Maximian*: Diocletians medkejsers 286-305

¹⁰ Dvs. til kirken i byen Nikomedia i det nordvestlige Anatolien, hvor Lactantius selv boede.

¹¹ Ediktet indeholdt ifølge Eusebius ligeledes ordre om ødelæggelse af kirker og skrifter (*Hist. eccl.* 8.2)

undgået at brænde inde, sagde man. Diocletian, der altid ville gælde for listig og forslagen, fattede ingen mistanke, men optændt af harme begyndte han øjeblikkelig at martre alle sine husfolk. Han præsiderede selv, medens uskyldige blev ristet over ilden; ligeledes fik alle statholdere og administrationschefer, som var i paladset, beføjelser til at anstille tortur, og de kappedes om at være den første, der fandt ud af noget; men der blev intet opdaget, da ingen anvendte tortur mod Cæsars husstand. Han [Galerius] var selv til stede og sørgede ivrigt for, at den vægelsindede oldings vrede ikke kølnedes. Fjorten dage senere iværksatte han en ny brand; men den blev hurtigere opdaget, uden at man dog fandt brandstifteren. Samme dag brød Cæsar [Galerius] op og beredte sig på at rejse, skønt det var midt om vinteren, idet han hævdede, at han måtte flygte for ikke at blive brændt levende.

Da blev kejseren [Diocletian] rasende ikke blot på sine husfolk, men på alle; og først af alle tvang han sin datter Valeria og sin hustru Prisca til at besmitte sig med ofring. De mægtigste eunukker, som havde ansvaret for paladsets og hans egen sikkerhed, blev dræbt; præsterne og deres medhjælpere blev pågrebet og dømt uden bevis eller tilståelse og slæbt bort med deres familier. Mennesker af begge køn og alle aldre blev slæbt på bålet og brændt, ikke enkeltvis, fordi der var så mange, men i flokke med en krans af ild omkring. Kejserens tjenere blev kastet i havet med en møllesten bundet om halsen.

Den øvrige befolkning blev ikke mindre voldsomt ramt af forfølgelserne; thi statholderne op søgte alle templer og tvang alle til ofring.¹² Fængslerne var fulde, og der udtænkes uhørte former for pinsler. For at ingen uden videre skulle få sin ret, blev der opstillet altre i retslokalerne og foran dommersæderne, så at alle procesførende kunne ofre, før de fremførte deres sag; således trådte man frem for statholderne som for guder. Der blev også sendt budskab til Maximian og Constantius¹³ om, at de skulle iværksætte de samme forholdsregler, idet man ikke havde indhentet deres samtykke i denne vigtige sag. Den gamle Maximian adlød gerne for Italiens vedkommende; udpræget mild var han jo ikke. Constantius ønskede ikke at give det udseende af, at han fraveg sine foresattes ordrer, og tillod, at forsamlingsbygningerne, det vil sige murene, der kunne genopbygges, blev revet ned; men det Guds tempel, som er i menneskene, lod han uskadt.

Hele jorden blev hærget bortset fra Gallien, og de tre grumme dyr rasede fra øst til vest. "Ej om til hundrede munde jeg fik de hundrede tunger, dertil en røst af malm at skildre de mange slags synder, mægted jeg det, eller skildre derhos de mange slags straffe,"¹⁴ som statholdere rundt om i provinserne påførte retfærdige og uskyldige.

35

Lactantius *De mortibus persecutorum* 7, 10-16: Oversættelse af T. Damsholt: *Forfølgelsernes død*. Kbh. (1971) s.33f., 37-42

¹² Ifølge et nyt edikt blev kristne præster fængslet og senere beordret til at ofre for at blive løsladt.

¹³ *Constantius Chlorus*: underkejser (med titel Cæsar) 293-305

¹⁴ Vergil *Aeniden* 6.625ff.